

สังคมกับความเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

โดย: นายศุภกร ชินวรรณโณ

ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัย การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ในที่ประชุมต่างๆ เกี่ยวกับการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศนั้น ผมมักได้ยินคำกล่าวที่ว่า “คนกลุ่มที่ยากจนที่สุดคือกลุ่มที่มีความเปราะบางต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศมากที่สุด ดังนั้นการวางแผนด้านการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศจะต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มสังคมที่ยากจนที่สุดก่อน” อยู่เสมอๆ ซึ่งในความเห็นของผมนั้น ผมคิดว่าคำกล่าวนี้เป็นมุมมองประเด็นหรือตีความที่อาจจะจริงแต่เพียงบางส่วนเท่านั้น จริงอยู่ สังคมหรือคนกลุ่มที่ยากจนนั้นเขาขาดเงินและทรัพยากรที่จะจัดการกับปัญหาหรือเพื่อใช้ดำเนินการให้เกิดการปรับตัวได้ แต่อย่างไรก็ดี ผมคิดว่าการที่ชุมชนหรือสังคมมีความเปราะบาง (ซึ่งผมอยากจะเรียกว่า “ภาวะล่อแหลมที่จะตกอยู่ในความเดือดร้อน”) นั้นมีแง่มุมที่ควรพิจารณามากกว่านี้ กล่าวคือ ต้องพิจารณาถึงกลุ่มสังคมกับการเปิดรับต่อภัยธรรมชาติหรือการเปลี่ยนแปลงสภาพดินฟ้าอากาศว่ามากน้อยเพียงไร ซึ่งอาจพิจารณาถึงถิ่นที่ตั้งหรือการดำเนินชีวิต เช่น ชุมชนริมน้ำหรืออยู่ในพื้นที่ลุ่มต่ำนั้นน่าจะเปิดรับกับภัยน้ำท่วมมากกว่าชุมชนบนที่ดอน หรือ ชุมชนที่ทำการเกษตรโดยอาศัยน้ำฝนก็จะเปิดรับกับภัยแล้งมากกว่าชุมชนที่อยู่ในเขตชลประทาน เป็นต้น อีกประการหนึ่งคือ ความไวที่จะตกอยู่ในภาวะเดือดร้อนเมื่อเกิดผลจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศขึ้น เช่น เมื่อน้ำท่วมหรือภาวะแห้งแล้งทวีความรุนแรงมากขึ้นหรือเกิดบ่อยครั้งขึ้น หรือหากเกิดการขยับเลื่อนของฤดูกาลนั้น ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อทรัพย์สินและ/หรือ วิถีชีวิตจะรุนแรงเพียงใด นอกจากนี้ ชีตความสามารถในการดำเนินการเพื่อรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ เมื่อเกิดภาวะดังกล่าวของชุมชนหรือกลุ่มสังคมต่างๆ นั้นจะมีมากน้อยแตกต่างกันไปเพียงใดและเพียงพอต่อการรับมือกับสถานการณ์นั้นๆ หรือไม่

เมื่อพิจารณาโดยมองประเด็นสังคมกับความเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในบริบทที่กว้างขึ้น เราจะพบว่าชุมชนหรือกลุ่มสังคมที่มีความล่อแหลมที่จะตกอยู่ในความเดือดร้อนจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศนั้นอาจจะไม่ใช่คนกลุ่มที่ยากจนที่สุดในสังคมเสมอไปได้ เพราะปัจจัยที่ทำให้กลุ่มสังคมหรือชุมชนตกอยู่ในภาวะเดือดร้อนนั้นไม่ใช่สภาพเศรษฐกิจของสังคมนั้นๆ แต่เพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงปัจจัยอื่นๆ ด้วย เช่น ปัจจัยทางภูมิศาสตร์หรือสภาพอื่นๆ ตลอดจนรูปแบบการดำเนินชีวิต เป็นต้น ดังนั้น การมองประเด็นการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศโดยเน้นเป้าไปที่คนกลุ่มที่ยากจนเป็นหลักนั้น อาจทำให้การวางแผนและนโยบายต่างๆ มองข้ามกลุ่มที่มีความเปราะบางที่แท้จริงไปได้

เราอาจพิจารณาถึงแนวทางการยกระดับขีดความสามารถของชุมชนหรือกลุ่มสังคมที่เปราะบางเพื่อการรับมือกับผลกระทบและความเสี่ยงจากภาวะสภาพอากาศรุนแรงการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศใน 2 ลักษณะ ดังนี้

- ยกระดับขีดความสามารถในการหาทางเลือกต่าง ๆ หลายแนวทางเพื่อลดผลจากภาวะเสี่ยง ในประเด็นนี้ สังคมหรือชุมชนที่มีทางเลือกหลายทางและมีอิสระในการปรับเปลี่ยนวิถีทางต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคตจัดว่าเป็นสังคมหรือชุมชนที่มีความเปราะบางหรือภาวะเสี่ยงที่จะตกอยู่ในความเดือดร้อนต่ำ
- ยกระดับขีดความสามารถในการดำเนินการตามทางเลือกต่าง ๆ เหล่านั้น ในประเด็นนี้ สังคมหรือชุมชนที่สามารถผลักดันให้มีการดำเนินการต่าง ๆ ได้ นั่นจึงจัดว่าเป็นชุมชนสังคมหรือชุมชนที่มีความเปราะบางหรือภาวะเสี่ยงที่จะตกอยู่ในความเดือดร้อนต่ำ

การยกระดับขีดความสามารถของสังคมและชุมชนที่เปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในอนาคตนั้น เราอาจพิจารณาถึงการดำเนินการหลักๆ ต่อไปนี้ตามลำดับ

- การสร้างความตระหนักรู้ เพื่อให้สังคมและชุมชนเกิดเข้าใจถึงผลกระทบและความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ อีกทั้งโอกาสใหม่ๆ ในอนาคตที่อาจเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในระยะยาว และตระหนักถึงผลที่จะเกิดขึ้นตามมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลที่จะเกิดขึ้นกับสังคมและชุมชนของตน เพื่อให้เกิดทัศนคติที่จะดำเนินการต่างๆ ที่ต่างไปจากเดิม
- การสร้างความรู้ให้แก่สังคมและชุมชนเพื่อใช้ในการหาทางเลือกต่าง ๆ และแนวทางดำเนินการที่เหมาะสมกับอนาคตเพื่อรองรับสถานการณ์เสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น
- การสร้างความสามารถด้านเทคนิคให้แก่สังคมและชุมชน เพื่อใช้กำหนดรูปแบบวิธีการดำเนินการต่าง ๆ ที่เหมาะสมในการปรับตัววิถีชีวิตหรือทิศทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต และ/หรือ มีความสามารถในการดำเนินการเพื่อจัดการความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น
- การสร้างกลไกเพื่อสนับสนุนเงินทุนและทรัพยากรที่จำเป็นในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การปรับตัวเพื่อให้สังคมและชุมชนมีทรัพยากรที่เพียงพอต่อการขับเคลื่อนการดำเนินการต่าง ๆ หรือขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เพื่อปรับตัววิถีชีวิตหรือทิศทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต หรือใช้ในการบริหารจัดการความเสี่ยงได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น
- การปรับปรุงและจัดตั้งการจัดการ / ระเบียบ กฎหมาย / องค์กรและกลไกที่จะสนับสนุนและเอื้อให้สังคมและชุมชนสามารถพัฒนาการดำเนินการเพื่อสร้างความเข้มแข็งทนทานต่อความเสี่ยงต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

ผมคิดว่าประเด็นที่สำคัญที่สุดในการเตรียมการเพื่อขับเคลื่อนสังคมให้เกิดการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในระยะยาวนั้นคือ การขยายโลกทัศน์หรือ vision ของสมาชิกในสังคม (ตลอดจนหน่วยงานต่างๆ ที่ทำหน้าที่วางแผนพัฒนาทั้งหลาย) ให้ไกลออกไปในอนาคตเกินกว่ากรอบที่คุ้นเคย ทั้งนี้ต้องอาศัยการสื่อสารที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ ซึ่งจะนำไปสู่การคิดหาแนวทางต่างๆ ที่ฉีกไปจากกรอบที่คุ้นเคยและชวนขยายที่จะดำเนินการตามแนวทางเหล่านั้น ซึ่งการสื่อสารที่มีประสิทธิผลจะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องอาศัยองค์ความรู้ในการประเมินความเสี่ยงในอนาคตและเทคนิคที่เหมาะสมในการถ่ายทอดความรู้ที่ส่งสังคม ซึ่งในปัจจุบันก็ยังจัดว่ามีอยู่น้อยมากในสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากการที่มีการดำเนินการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในบริบทที่ถูกต้องที่เป็นรูปธรรมอยู่น้อยมาก ดังนั้น หน่วยงานต่างๆ ตลอดจนนักวิชาการและปราชญ์ชาวบ้านทั้งหลายควรจะเร่งทำความเข้าใจถึงความเสี่ยงของสังคมในอนาคตโดยการปรับแนวคิดและแสวงหาองค์ความรู้ใหม่เพื่อที่จะได้เตรียมยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมในการนำสังคมไทยไปสู่สังคมที่มั่นคงและทนทานต่อความเสี่ยงของภูมิอากาศ (Climate Resilience Society) โดยเน้นเป้าไปที่การมีทางเลือกหลายทางในการจัดการกับภาวะเสี่ยงต่างๆ ในอนาคตและสร้างความยืดหยุ่นให้กับแผนพัฒนาต่างๆ เพื่อให้สามารถรองรับความไม่แน่นอนในระยะยาวที่จะเพิ่มมากขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและพลวัตทางเศรษฐกิจและสังคมในอนาคต